

УДК 311.312

СКОРИК Г. І., БАРИНОВ В. В., ЛИННИК О. О.
Національний університет «Львівська політехніка»

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПРОБЛЕМ ТА НЕОБХІДНІСТЬ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

На основі матеріалів державної статистичної звітності України проаналізовано сучасний ринок праці України: динаміку, структуру зайнятості і безробіття. Сформульовано основні проблеми сучасного ринку праці та обумовлено необхідність його державного регулювання.

Ключові слова: ринок праці, зайнятість, рівень зайнятості населення, безробіття, рівень безробіття, теорії державного регулювання ринку праці.

SKORYK H. I., BARINOV V. V., LYNNYK O. O.
National Lviv Polytechnic University

ANALYSIS OF MAJOR PROBLEMS AND NECESSITY TO REGULATE LABOUR MARKET IN UKRAINE

Aim of the article is to determine major problems and justify the necessity of state regulation of labour market basing on its analysis in Ukraine, employment and unemployment rates, their dynamics and composition. Providing high level of population employment is, on the one hand, an important economic problem and task of public economic policy and on the other hand it is an indicator of social economic, demographic and political processes. Each country implement certain public labour policy model. Approaches to implementation of public labour market regulation in Ukraine are conditioned by its peculiarity and current problems. According to the official statistics situation in the labour market is threatening. Over the last few years there has been a tendency of employment decrease and unemployment increase; employment structure contradicts the needs of development of informational, competitive economy; youth and protracted unemployment increases with the raise of the share of the employed in informal sector. According to the analysis results the conclusions on the major problems in the labour market have been made: inconsistency between the unemployment structure and the need in specialists; unemployment increase among the youth; the increase of informal employment with the deriving social economic consequences, which requires the implementation of long-term public policy in employment area.

Key words: labour market, employment, population employment rate, unemployment, unemployment rate, theories of public regulation of labour market.

Постановка проблеми. У формуванні соціально-економічного становища країни важливу роль відіграє фактор зайнятості населення. Це зумовлено тим, що зайнятість тісно пов'язана із задоволенням потреби людей у праці, забезпечує виробництво матеріальних і духовних благ, надання послуг, що є економічною основою життя суспільства. Рівень і структура зайнятості населення є, з одного боку, важливим індикатором соціально-економічних, політичних, демографічних процесів у суспільстві, а з іншого – передумовою забезпечення стабільного економічного зростання, становлення конкурентоспроможної, заснованої на новітніх інформаційних технологіях, національної економіки.

В Україні ринок праці сформувався з ознаками, не характерними для країн з розвинутою ринковою економікою: високою часткою неформальної зайнятості; невідповідністю між попитом і пропозицією праці за професіями; хронічним безробіттям та його тривалими формами; низьким рівнем ефективності діяльності державної служби зайнятості; несприятливими фінансово-економічними та політичними умовами, що обумовлюють збитковість підприємств тощо.

Усе це обумовлює необхідність державного регулювання ринку праці, ефективність якого залежить від глибини вивчення та аналізу тенденцій його розвитку.

Мета статті. Враховуючи альтернативні теорії ринку праці, моделі його регулювання та на основі аналізу ринку праці в Україні, рівня зайнятості та безробіття, їх динаміки і структури виявити основні його проблеми та обґрунтувати необхідність державного регулювання ринку праці.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми сучасного ринку праці та його реформування в умовах сучасної соціально-економічної та політичної ситуації в Україні розглядають науковці: Е. Лібанова, С. Кожем'якіна, В. Васильченко, В. Федоренко, В. Близнюк, Ю. Пахомов, П. Буряк, Б. Карпінський, О. Чернявська, М. Геєць, Л. Федунчик та інші, проте і досі це питання залишається актуальним. Особливо нагальним є з'ясування причин теперішньої загрозливої ситуації, виявлення на основі аналізу тенденцій у сфері зайнятості та безробіття з метою вибору найефективніших форм і напрямів регулювання ринку праці. Сьогодні недостатнім є посилення виключно на рекомендації міжнародних експертів та досвід розвинутих країн світу. Необхідно розробити довгострокову систему заходів державної політики щодо реформування ринку праці із врахуванням особливостей української економіки, а найбільше, із врахуванням політичної кризи, яка значною мірою погіршує і так доволі складну соціально-економічну ситуацію в Україні.

Виклад основного матеріалу. Різні економічні школи не мають єдиного погляду щодо трактування проблем ринку праці. Кожна з концепцій є ситуативною, тобто час від часу в економіці складається певна

ситуація, теоретичне осмислення якої відрізняється в концепціях різних економічних шкіл та напрямків.

Неокласики наголошують на визначальній ролі ринку праці. Згідно з їх концепцією, рівновага на ринку праці досягається завдяки гнучким ставці реальної заробітної плати та процентній ставці, які забезпечують повну зайнятість. За таких умов домогосподарства повністю реалізують свої наміри щодо продажу трудових послуг та отримання доходу, а підприємці реалізують свої наміри щодо обсягу найманої праці й обсягу виробництва. Порушення рівноваги на ринку праці (неповна зайнятість) – явища тимчасові, викликані відхиленням ставок заробітної плати чи процента від рівноважних значень, тому державі немає потреби втручатись у ринковий механізм з метою впливу на кон'юнктурні коливання економіки.

Реальні явища, які відбувалися в економіці з кінця 20-х – початку 30-х ХХ ст. піддали сумніву висновок неокласиків щодо неможливості тривалого безробіття. Альтернативна – кейнсіанська модель виходить з того, що: ставки заробітної плати, процента та ціни не є гнучкими і у короткостроковому періоді нееластичні; суб'єкти економіки далеко не завжди є раціональними; визначальним для економічної системи є не ринок праці, а ринок благ; сукупний попит чинить вирішальний вплив на економіку.

Саме тому кейнсіанці стверджують необхідність державного втручання у вирішення проблеми зростання ділової активності, а відтак, зниження рівня безробіття.

Монетаристи, критикуючи висновок про те, що з допомогою політики стимулювання попиту, тобто інфляції, можна „ купити ” постійно низький рівень безробіття, стверджують, що довготривалого залежності між рівнем інфляції та зайнятістю не існує. Робітники з часом зрозуміють, що мають інфляційний приріст заробітної плати, і сформулюють нові вимоги до її рівня. З іншого боку підприємець теж швидко збагне, що підвищення попиту – наслідок інфляції, а не реальний приріст купівельної спроможності. Він скоротить виробництво й попит на робочу силу. Якщо темпи інфляції випереджатимуть зростання вимог до заробітної плати, то безробіття може певний час утримуватись на низькому рівні. Отже прискорення інфляції позитивно впливає на безробіття лише тимчасово, головним її підсумком є скорочення зайнятості. Тому боротись слід не з безробіттям, а з інфляцією.

Прихильники теорії „ раціональних очікувань ” вважають, що зниження заробітної плати і цін, якщо таке станеться, не призведе до вимушеної незайнятості робочої сили. Це пов'язано з тим, що через певний час зайнятість населення швидко відновиться на новому (нижчому) рівні цін.

Досвід свідчить, що з різних причин у ринковій економічній системі заробітна плата і її ставки змінюються, щоб віддзеркалити нестачу або надлишок робочої сили на ринку праці тільки після тривалого проміжку часу. Але через те, що ставки заробітної плати негнучкі, то постійно виникає частина незайнятих працівників. Звідси висновок: безробіття в ринковій економіці не тимчасове, а постійне явище.

Кожна держава реалізує власну модель політики зайнятості, яка здійснюється як сукупність заходів прямого і непрямого впливу на соціально-економічний розвиток суспільства загалом і кожного з його членів зокрема. На сьогоднішній день виділяють три основні моделі державної політики зайнятості:

Європейська модель – це скорочення числа зайнятих при підвищенні продуктивності праці і, як наслідок, зростання доходу. Така політика передбачає дорогу систему допомоги для великої кількості безробітних.

Скандинавська модель – це забезпечення зайнятості практично всіх трудящих шляхом утворення робочих місць у державному секторі з середніми умовами оплати праці. Така політика розрахована в основному на державні кошти, при дефіциті яких наступає спад виробництва, що спричиняє звільнення.

Американська модель орієнтується на утворення робочих місць, які не потребують високої продуктивності, для значної частини економічно активної частини населення. При такому підході безробіття формально зменшується, але збільшується кількість людей з низькими доходами [1, с. 266].

Процеси ринкових перетворень, що відбувалися в національній економіці впродовж періоду незалежності, доводять, що не існує єдиної моделі ринку праці та його регулювання, придатної для всіх країн, особливо, коли йдеться про трансформаційні процеси.

В Україні, згідно з діючим законодавством, декларуються наступні принципи державної політики щодо регулювання зайнятості населення:

- забезпечення рівних можливостей усім громадянам у реалізації права на вільний вибір виду діяльності відповідно до здібностей та професійної підготовки з врахуванням особистих інтересів і суспільних потреб;

- координація діяльності у сфері зайнятості з іншими напрямками економічної та соціальної політики на основі державних та регіональних програм зайнятості;

- співробітництво професійних спілок, асоціацій підприємств, установ, організацій або уповноважених ними органів з органами державного управління в розробці, реалізації та контролі виконання заходів щодо забезпечення зайнятості населення.

Залежно від стану економіки на ринку праці передбачається два основних варіанти заходів проведення політики зайнятості: активної чи пасивної.

Активна політика зайнятості – це сукупність правових, організаційних і економічних заходів, які проводяться з ціллю зниження рівня безробіття. Ця політика передбачає фінансування створення нових робочих місць, активний пошук і підбір робочих місць, а також заходи з профілактики звільнення, навчання і підвищення кваліфікації робітників.

Пасивна політика зайнятості передбачає виплату допомоги безробітним і надання простих послуг щодо підбору робочих місць через державну службу зайнятості. Така політика виправдана при високій гнучкості ринку праці у цілому.

В Україні існують великі можливості для підвищення рівня зайнятості. Це і розвиток сфери послуг, приватного малого і середнього підприємництва, фермерства, ринкової інфраструктури тощо. Проте ситуація на ринку праці України в останні кілька років погіршується, що є свідченням загальної економічної ситуації в країні, відображенням не тільки соціально-економічних, а й політичних, демографічних та інших процесів.

За даними державної служби статистики чисельність зайнятого населення і рівень зайнятості в Україні змінюються. У період 2000–2008 років спостерігалася тенденція до зростання чисельності зайнятого населення працездатного віку (з 18,5 млн. осіб до 19,3 млн. осіб), тобто збільшилась на 3,9%; у 2009 р. чисельність зайнятих складала 19,2 млн. осіб, у 2013 р. – 19,3 млн. осіб. Відповідно рівень зайнятості зростав з 58,5% у 2010 р. до 60,2% у 2013 р. У період з 2014 року спостерігається значне скорочення зайнятості: у 2014 р. – 18,1 млн. осіб (56,6%), у 2015 р. – 16,4 млн. осіб (56,7%), за 9 місяців 2016 р. – 16, млн. осіб (56,5%) [2].

Вкрай незадовільною є структура зайнятого населення України. Так частка працівників зайнятих у промисловості значно нижча, ніж у більшості економічно розвинених країнах, до того ж зберігається пріоритет добувних галузей. Майже четверта частина працюючих сконцентрована у сільському господарстві (17,8% у 2014 р.). Це більше, ніж у промисловості (16,7%) і більше, ніж у будь-якій іншій розвиненій країні світу. Частка зайнятого населення України у сільському господарстві, торгівлі та державному управлінні у 2014р. порівняно із 2008р. збільшилась на 2,0; 2,04 та 2,37% відповідно, натомість зменшилась частка зайнятих у промисловості на 1,74%. Несприятливою ситуація щодо структури зайнятого населення за видами економічної діяльності збереглась у 2016 році порівняно із 2015 роком, зокрема, частка зайнятого населення у сільському господарстві зросла на 0,2%, у оптовій та роздрібній торгівлі – на 3,9%, а в промисловості зменшилась на 3,1%, будівництві – на 1,8%. Скорочується частка зайнятих у сфері державного управління й оборони (на 2,4%), освіти (на 2,3%), охорони здоров'я (на 1,3%) [3]. Очевидно це обумовлено реформами, які проводяться у відповідних сферах господарської діяльності. Загалом, така структура зайнятості суперечить потребам підвищення конкурентоспроможності національного виробництва, розвитку інновацій, спрямованих на модернізацію як промислового, так і сільськогосподарського виробництва.

Серйозною проблемою ринку праці є неформальна зайнятість. За даними офіційної статистики у 2016 р. у неформальному секторі економіки зайнято 4,0 млн. осіб (24,6% від загальної кількості зайнятого населення). За видами економічної діяльності найбільшою є частка неформальної зайнятості у сільському, лісовому та рибному господарстві – 41,1%; в торгівлі; ремонті автомобільних засобів і мотоциклів – 21,1%; дещо меншою є частка неформальної зайнятості у будівництві – 14,9%; в промисловості – 6,0% та інших видах економічної діяльності – 13,3% [2]. Зростання неформальної зайнятості спричиняє нерегульованість соціально-трудових відносин, нерегульованість процесів, що стосуються соціальних гарантій працюючого населення; посилюються негативні наслідки для національної економіки загалом і, насамперед, це стосується недоотримання надходжень до державного бюджету та соціальних фондів. За деякими оцінками, у 2014 році в тіні знаходилося 30–50% фонду заробітної плати (біля 200 млрд. грн.), тобто державний бюджет щорічно недоотримує біля 30 млрд. грн., фонди соціального страхування – 70 – 90 млрд. грн., в тому числі Пенсійний фонд – біля 70 млрд. грн. [4, 5].

Важливим індикатором ринку праці є рівень безробіття. Кон'юнктура українського ринку праці свідчить про перевищення пропозиції праці порівняно із попитом на неї. За даними служби зайнятості кількість безробітних і рівень безробіття зросли у 2014 році порівняно із 2013 роком з 1,51 млн. осіб (7,3%) до 1,85 млн. осіб (9,3%). У 2015 році кількість безробітних становила 1,655 млн. осіб (9,1%). Станом на 1.01.2016 року статус безробітного мали 490,8 тис. осіб, а на 1.01.2017 року – 390,8 тис. осіб, що на 20,4% менше порівняно із попереднім періодом.

Станом на 1 січня 2017 року на 390,8 тис. осіб зареєстрованих безробітних припадає 36,0 тис. вакантних робочих місць. Співвідношення між кількістю зареєстрованих безробітних і кількістю вакансій за різними групами працівників наступне: законодавці, керівники, менеджери – 64,5 тис. осіб до 2,7 тис. вакансій; робітники з обслуговування, експлуатації устаткування і машин 70,4 тис. осіб до 5,8 вакансій; працівники сфери торгівлі та послуг – 54,9 тис. осіб до 4,8 тис. вакансій; фахівці – 36,6 тис. осіб до 3,9 тис. вакансій; кваліфіковані робітники з інструментом – 35,9 тис. осіб до 7,9 тис. вакансій; найпростіші професії – 53,2 тис. осіб до 4,2 тис. вакансій. Таким чином, навантаження на одне вільне робоче місце в середньому по Україні станом на 1 січня 2016 року 19 осіб, на 1 січня 2017 року – 11 осіб, хоча в окремих областях цей показник значно вищий, зокрема, у Львівській області на одну вакансію у січні 2016 року претендувало більше 70 осіб [3].

Така ситуація на ринку праці свідчить про кваліфікаційно-професійний дисбаланс та неоднорідність його кон'юнктури, загострення проблеми структурної диспропорції між попитом і пропозицією за фахами. Крім того, це говорить про невідповідність фахової підготовки кадрів потребі розвитку економіки

інноваційного типу. Значною мірою якісна структура безробітних зумовлена проведенням реформ і заходів щодо оптимізації зайнятості в бюджетній сфері.

Серйозною проблемою залишається зростання безробіття серед молоді та збільшення частки довготривалого безробіття. У 2015 році рівень безробіття серед молоді до 25 років в Україні становив 21,8% порівняно з країнами Європейського союзу, де він склав 20,1%; у 2016 році – 22,8% в Україні і 18,6 % в країнах Євросоюзу [3, 6]. Це обумовлено неможливістю працевлаштуватися після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів через відсутність досвіду роботи, низьким рівнем оплати праці. Наслідком є матеріальні та психологічні проблеми молоді, відсутність соціального захисту молоді, можливості підтвердження свого фаху, необхідність працювати в тіншовому секторі економіки, чи виїзду за кордон, що загалом є причиною втрати трудового потенціалу і зниження його якості.

Кризовий стан на внутрішньому ринку праці та різке падіння рівня життя населення спричинило небувале зростання кількості еміграції українських громадян за кордон. Провідне місце у міждержавному переміщенні займають країни Західної і Центральної Європи та Росія.

На думку деяких вчених, еміграція з України крім негативних наслідків, обіцяє певні економічні вигоди:

- сприяє інтеграції України до міжнародного ринку праці через міждержавний обмін робочою силою;
- послаблює тиск безробіття і пом'якшує соціальну напруженість у суспільстві;
- надає можливість реалізувати свої здібності за кордоном, сприяє професійному і культурному зростанню трудових мігрантів;
- сприяє підвищенню рівня життя громадян України за рахунок, ресурсів країни перебування;
- наповнює валютний фонд країни за рахунок трансфертних переказів доходів працівників-емігрантів [7, с. 303–304].

З цього приводу можна зауважити, що в значній мірі, це дещо ідеалізована картина. Міжнародна міграція робочої сили сьогодні має більше негативних наслідків, ніж позитивних. В першу чергу – це втрата найбільш конкурентоспроможної частини працівників. Україну в докризовий період щороку покидало від 300 до 400 тис. осіб (тепер ця кількість зменшилась, хоч і можливостей працевлаштування на батьківщині не прибавилось). З них біля 70 % – віком 30–40 років і майже половина – висококваліфіковані працівники.

Зауважимо, що основна маса українських заробітчан за кордоном працює не за фахом, виконуючи некваліфіковану, низькооплачувану роботу, втрачаючи свої фахові навички. Досить поширеними є дискримінація та експлуатація українських громадян з боку місцевих роботодавців.

До негативних наслідків відноситься і уповільнення темпів розвитку науково-технічного прогресу у зв'язку із численною еміграцією українських вчених за кордон. Робота за кордоном – це ще й зруйновані сім'ї, це – діти, які ростуть без батьків. Все це означає, що якими б значними не були економічні вигоди від еміграції, сукупні втрати для національної економіки і суспільства є значно більшими і такими, що не підлягають жодній компенсації.

Широкомасштабна еміграція населення найактивнішого репродуктивного віку негативно впливає на демографію країни, на її трудовий потенціал.

Зовнішня міграція впливає на розвиток національного ринку праці, має конкретні наслідки залежно від економічного становища країни і урегульованості руху працездатного населення. Держава покликана регулювати ці процеси з тим, щоб міграція не призводила до надмірної незбалансованості на ринку праці. Основою державної еміграційної політики повинні стати міжнародні угоди України з країнами споживачами нашої робочої сили, які забезпечать соціальні гарантії працівникам-емігрантам, їх професійний підбір і підготовку до виїзду.

Однією із важливих проблем сучасного ринку праці є збільшення чисельності переселенців з окупованих територій та зони АТО. У 2016 році за допомогою у працевлаштуванні до центрів зайнятості звернулися 66,0 тис. осіб переселенців із Криму, Донецької та Луганської областей, проти 43,9 тис. осіб у 2015 році [8, с.33].

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що серед найважливіших проблем сучасного ринку праці в Україні є: тенденція до зниження рівня зайнятості і зростання безробіття; невідповідність структури безробітних потребі у фахівцях; зростання безробіття серед молоді; збільшення неформальної зайнятості із відповідними соціально-економічними наслідками. Проблеми ринку праці можна вирішити на основі довгострокової програми формування продуктивної зайнятості, яка б включала і програму фахової підготовки, забезпечення балансу між попитом і пропозицією праці відповідно потреб розвитку вітчизняного ІТ-сектору, інфраструктурних галузей, сільськогосподарського виробництва, малого і середнього бізнесу тощо.

Література

1. Базилінська О.Я. Макроекономіка : навч. пос. / Базилінська О.Я. – 2-е видання, випр. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 442 с.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.ukrstat.gov.ua>

3. Державна служба зайнятості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dsz.gov.ua/statdatacatalog/document?id>

4. Близнюк В.В. Тіньовий сегмент ринку праці в Україні / В.В. Близнюк // Матеріали 10-ї міжнародної науково-практичної конференції «Ключові проблеми в сільськогосподарській науці». – Софія : «БялГРАД-БГ» ООД, 2014. – Том 3. – С. 44–52.

5. Міжнародний центр перспективних досліджень. Тіньова економіка в Україні: причини та шляхи подолання [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу : http://icps.com.ua/assets/uploads/files/t_povaesonom_kaukra_in.pdf

6. Інтернет сторінка Євростату [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/>

7. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / за ред. В. М. Гейця. – К. : Ін-т екон. прогнозування; Фенікс, 2003.

8. Федунчик Л.Г. Ринок праці в Україні: проблеми та напрямки їх вирішення [Електронний ресурс] / Л.Г. Федунчик // Ринок праці та зайнятість населення. – 2016. – № 2. – Режим доступу : [file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/rpzn_2016_2_8%20\(1\).pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/rpzn_2016_2_8%20(1).pdf)

Надійшла 13.03.2017; рецензент: д. е. н. Поплавська Ж. В.